

הרב עזריאל אריאל

התחלת גמר מלאכה בבית אריזה

ראשי פרקים

הצגת הבעיה

- א. מקור ההלכה ושיטות הפוסקים
  - ב. גמר מלאכה בתוך הבית
  - ג. הכנסה דרך החלון
  - ד. הגדרת "בית" למעשרות
  - ה. בית אריזה שיש בו משרד וחדר אוכל
  - ו. קביעה למעשרות מדין "חצר"
  - ז. הפרשה לפני גמר המלאכה
- מסקנות

הצגת הבעיה

בבתי אריזה רבים מקובל שהעובדים אוכלים מן הפירות במהלך העבודה. ההיתר לאכול מותנה בכך שעדיין לא נגמרה מלאכתם של הפירות. בשאלת ההגדרה של גמר המלאכה עסק חברנו הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" ב עמ' 241-185). השאלה הנשאלת היא: האם גמר המלאכה הוא כאשר הפירות מוכנים לשיווק בבית האריזה או בגמר מלאכת השדה? הדעה המקובלת היא דעה אמצעית: אם בבית האריזה נעשית פעולה משמעותית, כגון: ניקוי - הרי שגמר המלאכה הוא בבית האריזה. ואם נעשות שם פעולות פחות משמעותיות, כגון: מיון לפי סוגים, אריזה וכו' - הרי שגמר המלאכה הוא מילוי הכלים בשדה¹. לפי הגדרה זו, במערכי מיון לגזר, שהגזר מגיע אליהם מלוכלך בבובץ, ורק שם הוא עובר ניקוי יסודי - מותר לעובדים לאכול במהלך העבודה, עד לסיום האריזה.

אך במחשבה שניה, הנחיה זו אינה פשוטה כלל ועיקר. שכן מדברי הגמרא והרמב"ם משמע, שמרגע שמתחילים לבצע את גמר המלאכה בחלק מהפירות - נקבעו כולם למעשר. ומכיון שכך, יש לאסור על העובדים לאכול מן הגזר מהרגע שנסתיימה אריזתה של שקית הגזר הראשונה מאותה עגלה. בשאלה זו דן כבר הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" ב עמ' 240-237 "תרומת שמעון" עמ' 94-92), וכאן עלינו להרחיב את הדיון².

1. כך כתבנו בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק ה סעי' 2) בשם הראשול"צ הגר"מ אליהו שליט"א והגר"י נויבירט שליט"א.
2. וכן יש לעיין במאמרו של הרב אברהם וסרמן ("התורה והארץ" ב עמ' 315-303 ובהתכתבות שבינו לבין הרב שמעון בירן בשאלות הקשורות לכך).

שאלה נוספת שיש לשאול היא: אם נניח שהתחלת גמר המלאכה אכן קובעת למעשרות, האם היא מתירה גם את האיסור להפריש תרומ"מ לפני גמר המלאכה (מעשרות פ"א מ"א)? - גם נקודה זו תתבאר עפ"י מן שנידון בהרחבה במאמרו של הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" ח"ב עמ' 301-247).

א. מקור ההלכה ושיטות הפוסקים

נאמר בגמרא (ב"מ פח ע"ב):

"מתיב מר זוטרא: איזהו גורנן למעשרות? בקישואים ובדלועים - משייפקסו... אי תנא עד שייפקסו - ה"א עד דגמר לפיקוסייהו. קמ"ל: משייפקסו - מכי אתחולי פיקוסייהו".

עפ"י הדברים האלה פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"ד): "התחיל לגמור מלאכתו מאחר שנכנסו לבית - חייב לעשר הכל. כיצד? הכניס קישואים ודילועין לבית קודם שישפשף - משיתחיל לשפשף אחת נקבעו הכל למעשר. וכן כל כיוצא בזה".

לדעת הרמב"ם, מן הרגע שהתחיל לבצע גמר מלאכה ביחידה אחת - נגמרה מלאכת כולן³.

על שיטת הרמב"ם יש להקשות מדבריו בהמשך (שם ה"ח): "היה משפשף אחת אחת, כיון שגמר כל צרכו - נגמרה מלאכתו".

ומכאן למדנו שגמר מלאכה של פרי אחד אינו קובע את כל השאר למעשרות. ולהיפך, אפילו אותו פרי אינו גמור עד שיגמור את השאר⁴.

האחרונים עמדו על הסתירה בדברי הרמב"ם, והביאו לכך מספר תירוצים:

יש להעיר שהנושא הנידון בדברי חז"ל הוא ערימה של פירות שהאדם התחיל לגמור אותה. בבתי אריזה, במקרים רבים, אין מצב כזה בדיוק. במשך כל הזמן נכנסת עוד ועוד תוצרת. כל פרי עובר את הטיפול בתורו ומגיע למקום הריכוז של התוצרת המוכנה לשיווק. קשה לראות כאן ערימה מוגדרת, שאם התחיל אותה - נחשב כאילו גמר את כולה. אך מסתבר שבבית אריזה שבו מקפידים לסיים עבודה בתוצרת של כל חקלאי בנפרד, כדי לדעת את נתוני המיון שלו מבלי לטעות, יחול גמר המלאכה על כלל התוצרת שלו, ותו לא. לעומת זאת, כאשר מדובר במערכי מיון של קיבוצים וכדו', באמת לא שייך לדבר על התחלת גמר מלאכה בבית.

3. וכ"כ הרמב"ם בהמשך (ה"ו) ובפיה"מ (מעשרות פ"א מ"ח). וכ"כ גם המאירי (שם, ד"ה מאחר). לדעת הגרש"ז מן ההר שליט"א ("התורה והארץ" ב עמ' 245-246), דברי הרמב"ם אמורים דווקא בדלועים ולא בשאר מינים. אבל כבר עמד הרב בירן הי"ד (במאמרו שם) על הדיוק בדברי הרמב"ם (שם) והחכמת אדם (שערי צדק פרק ב סעי' י) שכתבו שה"ה בשאר המינים. וכן מוכח מדברי המאירי (ב"מ פח ע"ב ד"ה מאחר) שהשווה הלכה זו לדינה של תבואה שנכנסה לבית במוץ שלה. וכן משמע מדברי האחרונים (מובאים לקמן הע' 8) שהביאו את ההלכה הזאת ככלל, ואת הקישואים והדלועים כדוגמא.

4. ומקורו בתוספתא (מעשרות פ"א ה"ד) ובירושלמי (פ"א ה"ד בתחילתה).

1. מהר"י קורקוס (מעשר פ"ג ה"ח ד"ה היה) כתב בפירושו הראשון, שאם כוונתו לגמור את כל הערימה - די לגמור פרי אחד כדי שהכל ייחשב גמור. אך אם כוונתו לגמור רק חלק ממנה - צריך שיגמור כל צרכו.⁵

על פירוש זה קשה ממה שכתב הרמב"ם (לעיל ה"ו) שאם זרה מעט מעט לאחר שהכניס לבית - פטור לגמרי מן המעשרות. (ודחוק לחלק בין אם כוונתו לזרות מעט מאד לבין אם כוונתו לזרות כמות גדולה יותר ובפועל זרה מעט).

2. הסבר אחר יש לרדב"ז (בפירושו השני): לדעתו, באמת התחלת גמר מלאכה קובעת בכל מקום. אבל בהלכה האומרת "מכיון ששפשוף כל צרכו" אין הרמב"ם עוסק בכמות שנגמרה מלאכתה אלא באיכות של גמר המלאכה. ושפשוף הנחשב התחלת גמר מלאכה הוא דווקא כששיפשוף את הקישות האחת במידה מספקת.
3. בפירושו העיקרי כותב מהר"י קורקוס (שם), שבתוך הבית - ההתחלה גומרת את הכל, ואילו בשדה - צריך שיגמור כל צרכו.

לדעה זו צריך לומר שהמשפשוף בשדה חייב במעשרות גם ללא הכנסה לבית, מדין גמר מלאכה למכירה, שאינו צריך ראיית פני הבית לדעת הרמב"ם (מעשר פ"ג ה"ב). אך לשונם של מהר"י קורקוס והכס"מ בהמשך, המדברים על הכנסה לבית, מורה שכוונתם לגמר מלאכה המיועד להכנסה הביתה, אלא שהאדם מכניס אותם אחד אחד לאחר גמר השפשוף; וכל אחד נקבע למעשרות מאחר ששופשוף והוכנס הביתה.

ניתן להביא ראיה לשיטה זו מדברי הרמב"ם (פ"ג ה"ג), המביא בהמשך דוגמאות נוספות למקרים בהם התחלת גמר המלאכה אינה קובעת את הכל למעשרות. ואלו דבריו:

"התבואה - משימרח... ואע"פ שמירח - מותר ליטול מן הקוטעים ומן הצדדין וממה שבתוך התבן, ואוכל".

ומכאן שישנם מקרים בהם המירוח אינו גומר את המלאכה של כל התבואה, אלא את מה שבערימה בלבד.⁶ וכן דעת רוב האחרונים, שהתחלת גמר המלאכה בתוך הבית אכן קובעת את הכל למעשרות, בעוד שהתחלה של גמר המלאכה בשדה אינה קובעת אלא את מה שנגמר בפועל.⁷

5. וכן כתבו הכס"מ והרדב"ז (שם, בפירוש הראשון).

6. וכן משמע מדברי הרמב"ם בהמשך (הל' טו).

7. כן כתבו: כס"מ (שם, בפירושו השני); חכמת אדם (שערי צדק פרק ב סעי' י); מראה הפנים (מעשרות פ"א ה"ד ד"ה היה מפקס); חז"א (שביעית סי' א ס"ק כ ד"ה שם, מעשרות סי' ג ס"ק יא ד"ה שם); כרם ציון (פרק ו סעי' יז); תולדות יצחק (מעשרות פ"א ה"ד בתחילתה, ד"ה היה מפקס); הרב א. ה. גולדברג זצ"ל ("התורה והארץ" ב עמ' 318). וכך משמע מהמאירי (ב"מ פח ע"ב ד"ה מאחר) ומהרדב"ז (פ"ג ה"ד ד"ה התחיל).

מדברי רש"י (ב"מ שם) נראה שהוא חולק על הרמב"ם. וכך הוא כותב (ד"ה עד שייפקסו מיבעי ליה):

"הואיל ולא שמועין אתא דאף בית אינו קובע עד שייפקסו - הכי איבעי ליה למתני. והשתא דתניא משייפקסו - לא שמועין אתא דמשייפקסו נתחייבו בכל מקום שהן".

ומדבריו עולה שמשמעות דברי הגמרא אינה כדברי הרמב"ם, אלא באו ללמד שגמר מלאכה מחייב במעשרות גם בפירות שלא ראו את פני הבית. ולפי דעתו גמר המלאכה הוא רק בגמר כל הפירות. אך דברי רש"י מוסבים על ההו"א, וייתכן שבמסקנת הדברים הוא מסכים עם הרמב"ם וסיעתו. ומ"מ השיטה המקובלת להלכה היא שיטת הרמב"ם⁸.

ב. גמר מלאכה בתוך הבית

על דעת הרמב"ם, הסובר שהתחלת גמר מלאכה בתוך הבית קובעת למעשרות, יש להקשות: הרי למדנו שמי שהכניס פירות לבית לפני גמר המלאכה וגמר את מלאכתם בבית - אינו מתחייב בתרו"מ לעולם! וכך נאמר בגמרא (פסחים ט ע"א, מנחות סז ע"ב):

"אמר ר' אושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהיה בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר".

וכבר עמדו בעלי התוס' (ב"מ פח ע"ב ד"ה לא) על קושיא זו, והשיבו: "ויש לומר דוודאי חיטין ושעורין - שדרכן למרחן בשדה ולהכניס לבית ממורחים - אין מחוייבים במעשר אא"כ ראו פני הבית ממורחים. אבל קישואין ודלועין רגילות להכניסן בבית עם הפיקוס".

שונה היא שיטת הר"ש (מעשרות פ"א מ"ה ד"ה משייפקסו): "דהתם (בתבואה) בעינן שיראו פני הבית בכניסתן, וכל זמן שהן במוץ, ליכא ראייה. אבל הכא (דאיירי) [צ"ל: נראין] אף על פי שלא נטל פיקס שלהן".

וכן כתב רש"י (מנחות סז ע"ב ד"ה במוץ) בפירושו השני. והריעב"ץ ("לחם שמים" מעשרות שם, מובא בהמעשר והתרומה פרק ז ס"ק ו) מבאר שתבואה במוץ אינה ראויה לאכילה לפני הדישה, מה שאין כן בקישואים קודם פיקוס (וצ"ע בגזר הטעון שטיפה, וכן בהדרים הזקוקים לקילוף). ולפי דעתם בכל הגידולים, פרט לגרעינים שעדיין צריכים קילוף, קובע גמר המלאכה אף אם נעשה בבית. וממילא יש לומר שתחילת גמר המלאכה היא הקובעת.

8. וכך פסקו: שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' פג); חכמת אדם (שערי צדק פרק ב סעי' י); מראה הפנים (מעשרות פ"א ה"ד ד"ה היה מפקס); ערוה"ש (סי' צט סעי' א); ארץ חפץ (נתיב ב סעי' י); המעשר והתרומה (פרק ז סעי' ג); כרם ציון (פרק ו סעי' יז).

בפירושו הראשון כתב רש"י חילוק אחר:
 "במוץ שלה - כעין מאכל בהמה, ומאכל בהמה פטור מן המעשר".

וגם לפי זה הכנסה לבית לפני גמר המלאכה פטורת ממעשרות רק בגרעינים הצריכים קילוף, ולא בדבר שהוא מאכל אדם גם לפני הקילוף. ולא נראה שגזר לפני שטיפה יהיה שונה מפירות אחרים, שהם חייבים במעשרות גם אם נגמרה מלאכתם לאחר הכנסתם לבית.

שיטה אחרת יש לרמב"ם בשאלה זו, ואלו דבריו (מעשר פ"ג ה"ו):
 "מותר להערים על התבואה להכניסה במוץ שלה, כדי שתהיה בהמתאוכלת ופטורה מן המעשר. וזורה מעט מעט אחר שהכניס לבית, ופטור לעולם מן התרומה ומן המעשרות; שהרי אינו מתחיל לגמור הכל".

ולדעה זו באמת אין סדר מחייב לפעולות: גמר המלאכה מחייב גם אם נעשה לאחר ראיית פני הבית, אלא שגמר מלאכה מועט אינו מחייב כלל במעשרות אא"כ נעשה קודם ראיית פני הבית. והדברים צ"ע: מה הסברא לחלק בין שני סוגים של גמר מלאכה?

הקושי הגדול שיש בכל השיטות הוא מה שנאמר במסכת ביצה (לד ע"ב), שכל הדברים הקובעים למעשר (כגון: מקח, שבת וכדו') קובעים רק לאחר גמר המלאכה. וא"כ מה ההבדל בין בית לבין שאר הדברים הקובעים למעשר? וצ"ע⁹.

ג. הכנסה לבית דרך החלון

מתוך כך יש לעמוד על נקודה נוספת. כידוע, במקרים רבים, הכנסת הגזר לבית האריזה לא נעשית דרך השער הראשי, אלא באמצעות מסוע הנכנס לבנין דרך חלון הנמצא בקיר המבנה. וא"כ יש לעיין בדינו של הגזר הזה עפ"י הלכה נוספת שנאמרה בענין קביעות למעשרות. וכך נאמר בגמרא (ב"מ פח ע"א):
 "ור' ינאי נמי (הסובר שצריך ראיית פני הבית דווקא), הא כתיב בשעריך! - ההוא מיבעי ליה דמעיל ליה דרך שער; לאפוקי דרך גגות וקרפופות, דלא".

9. לדעת הגרש"ז מן ההר שליט"א ("התורה והארץ" ב עמ' 245-246, תרומת שמעון עמ' 96-98), דברי הרמב"ם אמורים דווקא בדלועים ומינים שבהם מקובל לעשות את גמר המלאכה בכל הכמות, ולא במינים שבהם מקובל לעשות את גמר המלאכה רק בחלק שבו רוצה להשתמש עתה. לדעת ערוה"ש (סי' צט סעי' א), התחלת גמר מלאכה קובעת למעשרות רק אם היתה לפני ההכנסה לבית. וצ"ע, שהתעלם לכאורה מדברים המפורשים ברמב"ם.
10. ייתכן שיש לחלק בין בית, הקובע מדאורייתא, לבין דברים אחרים, הקובעים מדרבנן. אך א"כ מדוע חצר נחשבת כבית לענין זה? ויש ליישב בדוחק, שלפי דעות רבות, חצר קובעת למעשרות מן התורה. ואף אם נאמר שחצר קובעת מדרבנן, הרי הרמב"ם (הל' מעשר פ"ד ה"ז) כתב בפירוש ש"כשם שהבית קובע למעשרות כך החצר קובעת למעשר". ומכאן שפרטי הדינים שלהם דומים. אך עדיין קשה, מדוע חילקו בין בית וחצר לבין שאר הדברים הקובעים למעשר? בדוחק יש לומר שהבית והחצר שונים מכל השאר בכך שהם מקומות, בעוד שאר הדברים הקובעים למעשרות הם פעולות או זמנים.

וכך פסק הרמב"ם (מעשר פ"ד ה"א). ומכאן יוצא שהגזר מותר לעולם באכילת עראי (אא"כ נאמר שדברים אחרים הקובעים למעשר יקבעו אותו אח"כ).

אמנם נראה שלדעת הרמב"ם לא ניתן לומר כך. שהרי הרמב"ם (מעשר פ"ג ה"א-ה"ב) מחלק בין מה שמיועד לשימוש ביתי לבין מה שמיועד למכירה. ואלו דבריו: "פירות... מותר לאכול מהן אכילת עראי עד שתיגמר מלאכתן. ומשתיגמר מלאכתן אסור לאכול מהן עראי. במה דברים אמורים? - בגומר פירותיו למכרן בשוק; אבל אם היתה כוונתו להוליכן לבית, הרי זה מותר לאכול מהן עראי אחר שנגמרה מלאכתן עד שייקבעו למעשר".

וא"כ, מכיון שהמדובר הוא בגזר המיועד למכירה - יוצא שכשם שראיית פני הבית אינה מחייבת אותו במעשרות, כך ההכנסה לבית דרך החלון אינה פוטרת אותו מן המעשרות. ומה מעלה ומה מוריד בו הבית לענין התחלת גמר מלאכה? הרב אברהם הלל גולדברג זצ"ל (מובא ב"תרומת שמעון" עמ' 93) עמד על כך וכתב שאין לחלק בין המקרים. אך לא נימק את קביעתו. ניתן להביא ראיה לשיטתו מדברי הרא"ש (מעשרות פ"א מ"ה אות ט). הוא מקשה (בעקבות הר"ש), היאך ניתן לוותר על ראיית פני הבית במוליך לשוק? ומתריך:

"וישלומו דמירי כשיש להם בית אצל השדה. והלכך, כשמוליך לשוק, ראיית פני הבית שבשדה הוא גומרו והוטבל. אבל כשדעתו להוליך לעיר לא הוטבל עד שיראה פני הבית".

אותו "בית" שבשדה - הרי הוא הוא בית האריזה! ולפיכך יוצא שכל דיני ראיית פני הבית חלים גם על פירות המטופלים בבית האריזה לשם הכנה לשיוק. וכך כתב גם הריטב"א (ב"מ פח ע"א ד"ה לא משיכנס לביה). לדעה זו יוצא שגם מה שעומד למכירה צריך ראיית פני הבית, ולכן יש לומר שאכן הגזר יהיה פטור מן המעשרות מפני שהוכנס לבית האריזה ע"י המסוע דרך החלון. ואילו לפי פשוט דברי הרמב"ם, הסובר שמה שמיועד אינו צריך כלל לראות את פני הבית, יוצא שהכנסת הגזר דרך החלון אינה פוטרת אותו ממעשרות. ולפי מה שכתבנו לעיל (א, ב) יוצא שהתחלת גמר המלאכה מחייבת אותו בתרו"מ מיד.

ד. הגדרת "בית" למעשרות

מאחר שהסקנו עפ"י דעת הרמב"ם, שאכן התחלת גמר המלאכה בבית מהווה גמר מלאכה המחייב בהפרשת תרו"מ, יש לשאול: מהו "בית" לענין זה? הרמב"ם (מעשר פ"ד ה"ד-ה"ו) מגדיר מהו "בית" לענין קביעה למעשרות, ולדעתו התנאי לכך הוא "דירת קבע". עפ"י זה כתב הרמב"ם:

"...סוכות שעושין ביני כרמים וביני הגנות בימי הקיץ, אע"פ שדרין בהן כל ימי הקיץ... - אינן קובעין למעשרות. וכן סוכת היוצרים החיצונה וסוכת החג בחג אינן קובעין, שכל אלו אין דירתן קבע... בית הכנסת ובית התלמוד, אם יש בהן בית דירה - קובעין, ואם לאו - אין קובעין. האוריארות (=אורוות)

והאוצרות שבשדות העשויות למוכנס - אינן קובעין, ואם היו לדירה - קובעין..."

נראה שהדוגמא הקרובה ביותר לנד"ד היא "סוכת היוצרים". על כך נאמר במשנה (מעשרות פ"ג מ"ז):
 "סוכת היוצרים - הפנימית חייבת, והחיצונית פטורה."

ו**כתבו על כך רש"י** (סוכה ח ע"ב ד"ה שתי) ו**הרע"ב** (ד"ה סוכת היוצרים):
 "רגילים לעשות שתי סוכות זו לפנים מזו; בפנימית מצניע קדרותיו ודר שם, ובחיצונה עושה מלאכתו ומוכר קדרותיו".

ומכאן - שמפעל תעשיה, (וק"ו בית אריזה, שהוא פרוץ יותר) - אינו מוגדר כ"בית", ואינו קובע למעשרות¹¹.

הרב מרדכי עמנואל שליט"א העירני, שמפסק השו"ע בהל' עירובין (סי' שע סעי' א) ובהל' מזוזה (יר"ד סי' רפו סעי' א-ב וש"ך ס"ק ב) נראה שהוא חולק על הרמב"ם (הל' עירובין פ"ד ה"ח, הל' מזוזה פ"ו ה"א) בהגדרת "בית". ומכאן שגם לענין קביעות למעשרות יש לפסוק כדעה הסוברת שגם מבנה שאינו "בית דירה" קובע למעשרות.

אעפ"כ נראה שהאחרונים - שהביא בהלכות תר"מ את דעת הרמב"ם - נוטים לחלק בין מזוזה ועירובין לבין קביעות למעשר, אלא שלא ברור מהו טעם הדבר. וייתכן שלמדו זאת מדין חזרה מעורכי המלחמה במי שבנה בית ולא חנכו, שהגמרא (סוטה מג ע"א) לומדת מפסוק שגם בית התבן, בית הבקר ובית האוצרות נחשבים כ"בית".

ולענ"ד נראה שאין מסתבר לחלק בין הנושאים השונים: כל היסוד של "גמר מלאכה" ו"קביעות למעשרות" הוא הכנה לאכילה. הכנה לאכילה יש רק בבית מגורים. בית שאינו למגורים אינו מכין לאכילה. לכן אין הוא קובע למעשר למרות שבמזוזה ועירובין דינו יהיה שונה. וכנראה, זוהי שיטת האחרונים¹².

וכך מוכח מדעת הרא"ש: בהל' מזוזה¹³ ובהל' עירובין¹⁴ הוא הוא בר-הפלוגתא של הרמב"ם, וסובר שמחסן הוא "בית"; ואילו בהגדרה של "סוכת היוצרים" במעשרות - מסכים הוא שצריך שידור בסוכה הפנימית מפני שנדרש "בית דירה"¹⁵. אך נראה שניתן לדחות את הראיה, ולומר שסוכת היוצרים שונה בכך שאינה דירה

11. וכך מוכח גם מהגדרות המובאות בערוה"ש (סי' צז סעי' ו-ז), מהן עולה שצריך בית דירה ממש. וכן נראה מכל ספרי הקיצורים שהעתיקו את ההגדרות של הרמב"ם.

12. עוד יתכן לומר שפסק האחרונים נובע מהבדלים בכללי הפסיקה בין המצוות התלויות בארץ, בהן נהגו רבים לפסוק עפ"י הרמב"ם, לבין שאר חלקי השו"ע, בהן מתחשבים גם בדעתם של ראשונים אחרים; והולכים בדרך זו גם כאשר ישנה סתירה בין הדברים. ואף ייתכן שמחברי ספרי הקיצורים לא נתנו את דעתם על הסתירה בהלכה, ולכן יש לפסוק אחרת ממה שכתבו. וצע"ג.

13. הלכות קטנות (הל' מזוזה סי' טו).

14. עירובין (פרק ח סי' ה).

15. פי' הרא"ש מעשרות שם (ד"ה סוכת).

לכל ימות השנה, אלא לימות החמה בלבד, ומשום כך צריך שבקיץ ידור בה ממש. משא"כ מפעל תעשייה שהבעלים נמצאים בו בכל ימות השנה¹⁶.

ה. בית אריזה שיש בו משרד וחדר אוכל

אך יש לומר שבית האריזה ייחשב "בית" ממש מצד זה שיש בו משרדים, שהם "בית דירה" לאדם. ואף שהם טפלים לו, הרי מצינו הלכה דומה לזו ברמב"ם (הל' מעשר פ"ד ה"ו):

"בית הכנסת ובית התלמוד, אם יש בהן בית דירה - קובעין, ואם לאו - אין קובעין".

ולכאורה הוא הדין לבית אריזה. ואין לומר שמשרד, שאין ישנים בו, הוא פחות מדירה, שהרי כתב הרמב"ם בהל' מזוזה (פ"ו ה"ז):

"רפת הבקר שהנשים יושבות בה ומתקשטות בה - חייבות במזוזה, שהרי יש בה ייחוד לדירת אדם".

וא"כ הגדרת "דירה" היא רחבה בהרבה. וק"ו לבית אריזה שיש בו מקום למנוחת הפועלים, לשתייה חמה, לארוחות וכדו'. הלכה זו מסבירה מדוע יש מזוזות במפעלי תעשייה וכדו' גם לדעת הרמב"ם. בכל אחד מהם יש גם חדרים לשימוש האישי של העובדים, כגון: חדר אוכל, מטבחון, חדר הלבשה, חדר מנוחה וכדו'. חדרים אלו מחייבים במזוזה את כל הפתחים המובילים אליהם.

החזו"א (מעשרות סי' ד ס"ק ז) מפרש אחרת את המושג "יש שם בית דירה" לענין מעשרות:

"והאי יש שם בית דירה... נראה דר"ל דדר בבית האוצרות ובבית הכנסת. ולא שיש שם חדר מיוחד לדור שם. דאי יש שם חדר מיוחד - ודאי אותו חדר טובל לאחרים. ומיהו י"ל דע"י בית דירה חשיב כל ביהכ"נ דירה לו... אבל לא משמע כן בעירובין שם..."

עוד כתב החזו"א (מעשרות סי' ה ס"ק יד) בענין חנות, שאף היא קובעת למעשרות: "וחנות צ"ע למה קובע, מאי שנא מבית האוצרות שאין בהן בית דירה? ואפשר דאיירי דהוא מקום פיתא. א"נ כל בית שיש בו תשמיש מרובה הוי בית לענין מעשר, וכמש"כ לעיל (ס"ק יא) בסופר ומשנה. וכן הרמב"ם כתב (פ"ד ה"י) דחנות קובעת כבית. ומשמע שאין החנות בית, ואם אוכל שם - הרי היא בית..."

16. נימוק זה מסביר גם את ההבדל בין סוכת היוצרים החיצונה לבין חנות לבעליה ובית מדרש למלמד, שנחשבים כביתו וקובעים למעשרות, למרות שאינם "בית דירה".

ומסיק החזו"א (סי' ה ס"ק ט):

"גדר בית הקובע - היינו בנין שנעשה לדור בו אדם. ונראה זלאכול בו חשיב דירה... אבל בתים לאצור תבואה או אורוות סוסים - לא חשיב בית..."

ומכאן יש לעיין בדינו של בית אריזה ומפעל תעשייה שהעובדים נמצאים שם במשך רוב שעות היום. והם שונים מאד ממחסנים למיניהם.

ו. קביעה למעשרות מדין "חצר"

אף אם נאמר שבית אריזה אינו נחשב "בית" מכוח המשרד שיש בו, (במיוחד אם המשרד נמצא במבנה נפרד או שהכניסה אליו היא מבחוץ) - יש מקום לדון על בית האריזה ומפעל התעשייה כ"חצר", שאף היא קובעת למעשרות. וכך כתב ערוה"ש (סי' צז סעי' ד):

"יראה לי דבית שהוא פחות מד' על ד' - מ"מ מדרבנן קובע למעשרות, דלא גרע מחצר... ובתנאי שיהא בו כל דיני חצר... וכן כל מה שיתבאר שאין להם דין בית - מ"מ דין חצר יש להם".

ראיה לדבריו ניתן להביא מבית שער, אכסדרה ומרפסת, שגם הם קובעים למעשרות כחצר (רמב"ם מעשר פ"ד ה"ט). והדברים מתאימים להגדרות העקרוניות של "חצר" בדברי הרמב"ם (הל' מעשר פ"ד ה"ח):

"אי זו היא חצר הקובעת? כל שכלים נשמרין בתוכה או שאין אדם בוש מלאכול בתוכה או שאם יכנס אדם לה אומדין לו מה אתה מבקש..."

להלכה די באחד מכל התנאים הללו כדי שהחצר תקבע למעשרות, ואכן בבית אריזה - קיימים כולם.

אך נראה לענ"ד שאין לחוש לדברי ערוה"ש, מכמה סיבות:

1. מדברי החזו"א (מעשרות סי' ב ס"ק טז) משמע שמיקל וסובר שבית שאין בו ד' אמות אינו כחצר¹⁷.
2. מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל ("התורה והארץ" ב עמ' 316) מודה בעיקרון לערוה"ש, שבית אריזה יכול להיחשב כ"חצר", אבל לדעתו סכת מיון איננה אפילו חצר, מפני שאין לה מחיצות. ואם מכוניות יכולות להיכנס - אין היא "חצר" אפילו אם יש לה מחיצות ודלתות. ומכיון שבתי אריזה רבים הם במצב כזה - מסתבר שאין להם אפילו דין "חצר", וק"ו שאין להם דין "בית".
3. מכיון שדין התחלת גמר מלאכה - שייחשב כגמר מלאכה מלא - הוא חידוש גדול, נראה לומר ש"אין בו אלא חידוש", ואין הדברים אמורים אלא בבית ממש, ולא בחצר ושאר מקומות שאינם קובעים למעשרות אלא מדרבנן.

17. ראה מאמרנו בספר זה "קביעות למעשרות בהכנסת פירות למכונית" (להלן עמ' 212 אות ו). ואכן לכך נוטים הדברים בכרם ציון (פרק ו, גידולי ציון ס"ק א).

ראיה לסברה זו - השלישית - יש מדברי המקדש דוד (סי' נו אות ב ד"ה כתב הרמב"ם, השני). הוא דן בדברי המשנה (מעשרות פ"ג מ"ח):
 "תאנה שהיא עומדת בחצר - אוכל אחת אחת ופטור, ואם צירף (שתים) - חייב".

ומבארים בעלי התוס' (ב"מ פח ע"ב ד"ה בעל), שאצל בעה"ב, ברגע שלקט שתיים לאכילה - נקבעו למעשר, ואילו אצל הפועל, שמלאכתו היא ליקוט התאנים - לא ייקבעו התאנים למעשרות עד שיגמור את הכל. ומקשה המקדש דוד: מדוע לא כל תאנה נקבעת למעשרות בעת לקיטתה? הרי ברגע שלקט אחת יש התחלה של גמר מלאכה! הוא מביא לכך שני תירוצים:

1. בתירוצו הראשון מתייחס המקדש דוד לדעה שנתקבלה להלכה, הסוברת שיש הבדל בין בית לבין שדה (לעיל א'). ואומר המקדש דוד שדינה של התאנה אמור בחצר, ואילו דין גמר המלאכה בקישואים אמור בבית.
2. בתירוצו השני מבאר המקדש דוד את הסוגיא לפי ההסבר הראשון של המהר"י קורקוס (שם), שאינו מחלק בין בית לשדה. ולדעה זו הוא אומר, שמכיון ששאר התאנים מחוברות לעץ - אין אפשרות שהכל ייגמר בלקיטת התאנים הראשונות; ומכיון שאין גמר מלאכה לחצאין - כל התאנים נגמרות רק בגמר הלקיטה.

מדברי המקדש דוד עולה שנקט כדבר פשוט שחצר היא כמו "שדה" ולא כמו "בית" לענין זה.

ניתן להביא ראיה לכך מדברי הרמב"ם (פ"ג הי"ג), המביא בהמשך דוגמאות נוספות למקרים בהם התחלת גמר המלאכה אינה קובעת את הכל למעשרות. ואלו דבריו:

"התבואה - משימרח... ואע"פ שמירח - מותר ליטול מן הקוטעים ומן הצדדין וממה שבתוך התבן, ואוכל.
 ומכאן שהמירוח אינו גומר את המלאכה של כל התבואה, אלא את מה שבערימה בלבד"¹⁸.

על כך כותב המקדש דוד (סי' נו ס"ק ב בסופו, ד"ה הנה) בתירוצו הנוגע לשיטה שנפסקה להלכה, שהגורן, היקב ובית הבוד - אינם "בית", ואין הלכה זו אמורה בהם. לגבי היקב, אכן אפשר לומר שהוא לא היה בתוך מבנה כלל, אלא עמד בחוץ¹⁹. דבר זה קשה להאמר כלפי בית הבוד, שמן הסתם היה בנין מקורה. ומכאן יש להביא ראיה

18. וכן בהמשך (הט"ו).

19. וכך כתבו התוס' (ע"ז נו ע"א ד"ה ואע"פ) ותוס' הרא"ש (ב"מ פח ע"ב ד"ה לא, השני), שהיקבים לא היו בבית אלא בשדה. והביאו ראיה מדין המוכר את השדה שלא מכר את הגת. וכן מביא הרא"ש ראיה מישעיהו (ד ב) שאמר על הכרם "וגם יקב חצב בו". וכן נראה מדברי רש"י (דברים לב ב ד"ה תזל) שמי שבורו מלא יין עצב מן הגשם, ומכאן שהיקב לא היה מקורה. וכן נראה גם

למה שכתבנו לעיל, שבמבנה המיועד לתעשייה ולא למגורים - אין דין "בית" לענין התחלת גמר מלאכה.²⁰

ז. הפרשה לפני גמר המלאכה

באופן עקרוני, אסור להפריש תרו"מ לפני גמר המלאכה. אחת השאלות העקרוניות בהקשר זה היא, האם הגדרת "גמר מלאכה" לעניין זה זהה להגדרת המושג גם לחיוב ההפרשה. באותה שאלה דן הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" ב עמ' 247-260), אך לא הגיע להכרעה, אם כי הנטייה היא לומר שההגדרות שונות. מתוך כך יש לשאול גם בנד"ד, אם התחיל לגמור את המלאכה בבית, שהכל נקבע למעשר, האם מותר להפריש ממנו תרו"מ?

החכמת אדם (שערי צדק פרק ב, בינת אדם ס"ק ד) כתב שדין התחלת גמר מלאכה בבית אמור גם לענין הפרשה לפני גמר המלאכה. מקור דבריו הוא סוגיית הירושלמי (מעשרות פ"א ה"ד):

"תני: אבל כובר הוא מקצת, ותורם מן הכבור על שאינו כבור. א"ר אילא: שכן דרך בעלי בתים להיות מכניסין לתוך בתיהן. מאי טעמא? והאלפים והעירים עובדי האדמה בליל חמיץ יאכלו (ישעיהו ל, כד)".

ומכאן למדנו שמשעה זו מותר לתקן את הכל. ולענין זה, ההגדרות של הקביעות למעשר ושל היתר להפריש - זהות. הפני משה (ד"ה שכן) מסביר את דברי ר' אילא ואומר:

"דרך בעלי בתים להיות מכניסין לתוך בתיהם התבואה עם הפסולת שלה. וכדיליף מקרא דישיעה... שהתבואה בלולה בתבן ובהמוץ. והואיל שמדרך הבע"ב שאינן מקפידין אם בלול הפסולת לתוכו - תורם הוא מן הכבור על שאינו כבור".

דברי הירושלמי מובאים להלכה ברמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ד-ה"ה):
 "אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו...
 מאימתי תורמין את הגורן? - משיברור. ברו מקצת - תורם מן הברור על שאינו ברור..."

מן הממצאים הארכיאולוגיים, שהיקבים היו בשדה ללא כל מבנה עליהם, אם כי יתכן שהיתה איזושהי סוכת צל על גביהם.

20. אם נאמר שיש לבית האריזה דין של "חצר" - נראה לענ"ד היסוד לומר שתחילת גמר מלאכה תקבע למעשרות גם בחצר מבוסס על כך שחצר קובעת מן התורה. ומסתבר לומר שחצר הקובעת מן התורה היא דווקא חצר הטפלה לבית ולא חצר שהיא דומה לו. והדעה הסוברת שחצר היא דבר הדומה לבית, תסבור שחצר קובעת מדרבנן, וממילא לא תועיל בה התחלה של גמר מלאכה.

ומכאן מסיק החכמת אדם (שם):

"וצ"ל דהיינו עפ"י מה שכתב... התחיל לגמור וכו' - חייב לעשר הכל. ולפי"ז א"ש".

וכן כתב גם החזו"א (מעשרות סי' ג ס"ק כג ד"ה ירו') בהתייחסות לדברי הירושלמי: "צ"ע... הא מ"מ כבר הכריעו חכמים דבכובר לא נגמרה מלאכתו עד שיכבוד... ואפשר... כובר מקצתו ותורם מן הכבוד על שאינו כבוד, אם אדם רוצה לכבוד מקצתו ולאכול השאר בליל חמיץ - תורם מן הכבוד על שאינו כבוד. ומיהו אין דין זה אלא בקטניות, ולא בתבואה, אע"ג דבקרא לא כתיב קטניות".

ובהמשך (ד"ה מיהו) כתב החזו"א:

"מיהו ברמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ה): מאימתי תורמין את הגורן? - משיברור. בדר מקצת - תורמין מן הברור על שאינו ברור. ואינו מובן פירושו. ועוד יש לפרש דר"ל, שאם עשה גורן אחד - תורם ממנו אף על התבואה שנזרתה ולא הוצברה. דכיון דכבר התחיל לגמור - אין זה בכלל תורם מדבר שנגמרה על לא נגמרה..."

מכאן יש להסיק שאיסור ההפרשה לפני גמר המלאכה לא חל בזמן שהתחיל לגמור חלק מן הפירות (אם זה בתוך הבית).

מדברי מהר"י קורקוס (תרומות פ"ה ה"ה) משמע שאינו מסכים לכך, ואלו דבריו: "ומה שאמרו כאן שתורמין מזה על זה אעפ"י שזה נגמר וזה לא נגמר, ואילו בשאר לא אמרו כן - אפשר דמפני דזו מלאכה קלה היא, משעה שהתחיל בה הרי היא כאילו נגמרה..."

ולפי"ז אין הדברים אמורים אלא בכה"ג שהתחיל במלאכה קלה²¹. מהר"י קורקוס אינו אומר את החילוק הזה בהלכות מעשר. ומכאן יש להסיק שההגדרות של "גמר מלאכה" לענין חיוב ההפרשה ולענין היתר ההפרשה - שונות הן, ואין ללמוד מזו לזו כלל ועיקר. הדברים תואמים את שיטתו של מהר"י קורקוס עצמו (מעשר פ"ג ה"ח), שכתב בנוגע להיתר להפריש קישואים ודלועים בשלב מוקדם: "וקמ"ל, שלענין אי בעי לתרום - מיקרי "נגמרה מלאכתו" ויכול לתרום".

במאמרו של הרב בירן הי"ד ("התורה והארץ" ב עמ' 254-260) מובאת דעת רבים מן האחרונים שנוקטים שהגדרת גמר המלאכה שונה בשני הנושאים שאנו דנים בהם. לכן נראה שקשה לקבל את דברי החכ"א והחזו"א להלכה, וע"כ יש להורות לחומרא בשאלה זו.

אך מ"מ, אין שאלה זו אמורה למעשה אלא בבית. וכפי שכתבנו לעיל, מפעל תעשייה וסככת מיון אינם מוגדרים כ"בית" אלא כ"חצר". מסיבה זו, גם התחלת גמר המלאכה לא תוכל להיחשב כגמר מלאכה המתיר להקדים את ההפרשה.

21. וכ"כ בהרחבה בה"ח שם (ד"ה אין).

1. כאשר גמר המלאכה נעשה בתוך בית - התחלת גמר המלאכה קובעת את כל הפירות למעשר. אך אם הוא נעשה בשדה או בחצר - גמר המלאכה קובע למעשרות רק את מה שנגמר בפועל לאחר שגמר את כל מה שתכנן.
2. בית אריזה אינו מוגדר כ"בית" אלא כחצר. לכן הגזר שבמערך המיון מותר באכילת עראי עד לאריזתו.
3. גם לאחר התחלת גמר מלאכה, יש לחשוש לדעה הסוברת שעדיין חל האיסור להפריש תרו"מ לפני גמר המלאכה.